

MARIA BIERNACKA

KAMIEŃCZYK NAD BUGIEM.— OSADA FLISACKA

(od końca wieku XIX do połowy XX w.)

Praca została napisana w ramach prac Zakładu Etnografii w Łodzi, przygotowującego pod kierunkiem prof. K. Zawistowicz-Adamskiej tom Prac i Materiałów Etnograficznych, poświęcony problematyce zajęć pozarolniczych. Prace referowano i dyskutowano na zebraniach naukowych Zakładów Etnografii w Łodzi i Warszawie.

Podstawowe źródła pracy stanowią materiały terenowe Zakładu Etnograficznego U.Ł., zebrane w 1951 r. podczas badań terenowych, w których uczestniczyłam z ramienia tegoż Zakładu. Oprócz materiałów terenowych jako dalsze źródła pracy wyzyskano również wypisy z dokumentów historycznych, znajdujące się obecnie w prywatnym posiadaniu mieszkańców Kamieńczyka i Brańszczyka, dane statystyczne z Gminnej Rady Narodowej oraz literaturę historyczną.

Badania terenowe miały charakter badań stacjonarnych. Uczestniczyło w nich 10 osób w ciągu 30 dni pracy. Byli to studenci i asystenci Zakładu Etnografii U.Ł. oraz socjologowie studiujący pobocznie etnografię. Zasadnicze badania przeprowadzono w Kamieńczyku, do wsi okolicznych robiono jedynie wypadki celem uzyskania materiału porównawczego.

Podstawą badań były kwestionariusze dotyczące ogólnej charakterystyki osady, gospodarki rolnej oraz flisu z uwzględnieniem jego wpływu na życie gospodarcze i społeczne osady. Badaniami objęto około 100 osób, w tym około 60 byłych flisaków, kilkunastu szewców, kilku rolników, nauczycieli, księży, działaczy społecznych, pracowników GRN, spółdzielczych itp. W wyniku badań uzyskano 125 wywiadów, w tym 110 wywiadów dotyczących samego Kamieńczyka oraz 15 wywiadów ze wsi okolicznych. Materiał terenowy był opracowywany na miejscu, bezpośrednio po przeprowadzeniu rozmowy z informatorami.

Osada Kamieńczyk nad Bugiem, pow. Wyszaków, znana do wieku XVIII pod nazwą Kamieńca Mazowieckiego, w wieku XIX i pierwszej połowie XX w. była osadą, w której podstawowym zajęciem zdecydo-

wanej większości mężczyzn stał się spław drzewa wodą, czyli tzw. flis. Największe nasilenie udziału mieszkańców Kamieńczyka w spławie przypada na koniec wieku XIX i początek obecnego stulecia. Podstawowy wpływ na upowszechnienie wśród nich zajęcia flisackiego wywarło niewątpliwie bliskie sąsiedztwo ze spławnymi rzekami, Bugiem i Narwią oraz dużymi obszarami puszczańskimi. Niemniej zasadniczą rolę w tym zakresie odegrał rozwój kapitalistycznych form eksploatacji lasów oraz specyfika struktury gospodarczej i społecznej osady.

Kamieńczyk nad Bugiem był od dawna osadą rolniczą o ubogiej, piaszczystej ziemi, dużym rozdrobnieniu gospodarczym i z ludnością bezrolną, co zmuszało jego mieszkańców do stałego szukania dodatkowych źródeł dochodu. Niezwykła przedsiębiorczość, jaka cechowała dawniej i do dziś jeszcze cechuje ludzi kamieńczykowskich, spowodowała, że Kamieńczyk na przestrzeni omawianego okresu stał się nie tylko osadą flisacką, ale wyrósł na znaną wśród flisaków całej Polski osadę retmańską.

Zadaniem pracy o Kamieńczyku było ukazanie roli flisu jako zajęcia podstawowego i masowego wśród jego mieszkańców w kształtowaniu się stosunków gospodarczych i społecznych osady. Praca posiada charakter problemowej monografii osady, w tym jednakże sensie, że w ogólnym procesie rozwojowym osady zagadnienie flisu wysunięte zostało na miejsce czołowe i potraktowane najpełniej. Uzasadnieniem takiego ujęcia pracy jest pełna reprezentatywność osady pod względem szerokiego upowszechnienia zajęcia flisackiego w omawianym okresie.

Praca składa się z 3 części: I Ogólna charakterystyka osady, II Flis i flisacy, III Flis a gospodarze i społeczne przeobrażenia osady. Wyjaśniam, iż z pracy zostały świadomie wyeliminowane zagadnienia dotyczące techniki spławu z tego względu, że wejdą one do innego opracowania, które obejmie organizację i technikę spławu drzewa w całym dorzeczu Wisły.

W części pierwszej pracy omówiono położenie, wygląd zewnętrzny oraz bogatą przeszłość historyczną osady związaną z dziejami dawnego Kamieńca Mazowieckiego. Poza tym przedstawiono zarys stosunków gospodarczych i społecznych, kładąc główny nacisk na charakterystykę struktury gospodarczej i zawodowej celem naświetlenia specyficznych warunków osady zmuszających ludność do szukania zarobków przy flisie. Część druga pracy uwzględnia przede wszystkim zagadnienia związane bezpośrednio z zajęciami flisackimi, a więc tradycje i rozwój flisu, przedmiot i tereny spławów, możliwości awansu w zawodzie flisackim oraz życie na tratwach. Część trzecia jest rozwiązaniem podstawowego problemu pracy, naświetla ona bowiem i wykazuje rolę i znaczenie flisu w kształtowaniu się stosunków gospodarczych i społecznych osady. Rola ta została ukazana na przykładzie zmian zaistniałych w Kamieńczyku

pod wpływem flisu w strukturze gospodarczej i zawodowej, w poziomie gospodarki rolnej, w warunkach bytu mieszkańców, w stosunkach rodzinno-sąsiedzkich oraz w kształtowaniu się świadomości społecznej kamieńczykówian.

Praca poparta obszernym materiałem terenowym wykazuje niezbicie, że na przestrzeni drugiej połowy XIX i pierwszej połowy XX stulecia kultura materialna i społeczna Kamieńczyka kształtowała się w zdecydowanej zależności od podstawowych zajęć pozarolniczych jego mieszkańców, a szczególnie flisu.